

8. Сухомлинський В. О. Розумова праця і зв'язок школи з життям / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 53–69.

9. Сухомлинський В. О. Розум і руки / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 69–80.

10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 8. – С. 7–282.

11. Сухомлинський В. О. Сказки под голубым небом (Советы воспитателям) / В. О. Сухомлинський. – ЦДАОВУ. – Ф. 5097. – Оп. 1. – Спр. 665. – 2 арк.

12. Сухомлинський В. О. Советы воспитателям юношества. – / В. О. Сухомлинський – ЦДАОВУ. – Ф. 5097. – Оп. 1. – Спр. 220. – 143 арк.

13. Сухомлинський В. О. Стать человеком. Воспитательный элемент моральной культуры / В. О. Сухомлинський // Новый мир. – 1974. – № 3. – С. 171–194.

14. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям /// В. О. Сухомлинський Вибр. твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 419–656.

15. Сухомлинський В. О. Школа і природа / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 536–551.

УДК 37.035.3

ПЕДАГОГИ-КЛАСИКИ ПРО ПРОБЛЕМУ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРАЦІ ДІТЕЙ

Юлія КУЗЬМЕНКО (Херсон)

У даній статті було проаналізовано педагогічну спадщину вітчизняних педагогів-класиків (С. Ф. Русової, С. Т. Шацького, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського), що є скарбницею знань, ідей, поглядів на виховання молодого покоління, зокрема висвітлено основні ідеї щодо формування у дітей культури праці.

Ключові слова: освіта, культура праці, трудове виховання, трудова діяльність.

В данной статье был сделан анализ педагогического наследия отечественных педагогов-классиков (С. Ф. Русовой, С. Т. Шацкого, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинского), которое является сокровищницей знаний, идей, взглядов на воспитание молодого поколения, в частности раскрыты основные идеи относительно формирования у детей культуры труда.

Ключевые слова: образование, культура труда, трудовое воспитание, трудовая деятельность.

Утвердження України як суверенної, правової, демократичної, соціально орієнтованої держави, сприяє відновленню та розвитку національної педагогіки, освіти й виховання підростаючого покоління. У пошуках нових шляхів вирішення проблем гуманізації виховання та навчання, сучасна педагогічна наука звертається до різних джерел, зокрема, до педагогічного досвіду прогресивних педагогів минулого. Історія свідчить, що ХХ століття стало періодом посиленої уваги до культуроформуючих проблем виховання та освіти. Зокрема, сучасна педагогіка активно використовує на практиці принципи організації трудової діяльності педагогів-класиків А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, С. Ф. Русової, С. Т. Шацького та інших. Тому в даній публікації ми поставили за мету проаналізувати педагогічну спадщину вітчизняних педагогів-класиків, що є скарбницею знань, ідей, поглядів, та висвітлити основні ідеї щодо формування у дітей культури праці.

Слід зауважити, що проблема формування культури праці хоч і не посідала чільне місце у творчості видатних педагогів минулого, але науковці намагалися її розв'язати. Так, вони не лише з різних сторін досліджували трудову діяльність дітей, а й вказували на те, що культура, праця і людина неподільні, намагалися визначити оптимальні умови і шляхи

формування у особистості високого рівня культури праці. Більш того, усі вони наголошували, що виховання в праці – це, насамперед, виховання любові до праці. Але, зрозуміло, одночасно ця робота педагога допомагає у вирішенні інших педагогічних задач. Підтримка любові до навчання, до знань, виховання любові до людей праці, до результатів їх труда, до природи, до всього живого і прекрасного, розвиток вмінь працювати в колективі, підготовка до свідомого вибору професії, виховання моральності, переконань – усі педагогічні цілі, скільки їх є, поєднано в одне ціле, що можна назвати "праця".

Дійсно, не може існувати окремо розумове, моральне, трудове виховання, оскільки перед педагогом особистість – дитина, її духовне життя. Саме тому видатні вітчизняні педагоги вказують на те, що першою і головною метою навчально-виховного процесу – прищепити дитині любов до праці.

Відомо, що С. Ф. Русова вважала працю ефективним засобом виховання і навчання лише в тому випадку, коли вона була частиною загальної системи освіти. У багатьох її роботах можна зустріти словосполучення: „виховання в праці”, „трудова діяльність”, „праця як метод виховання”, „творча діяльність”, „трудоий принцип виховання” тощо. Основне положення, яким керувалася педагог у своїй діяльності, було таким: „Перш за все виховувати в дитині нахил

до праці, звичку вважати працю як наш певний обов'язок" [1, с. 89].

На думку педагога, праця посідає важливе місце у процесі виховання дітей, а її зміст, форми і методи повинні бути спрямовані на формування і розвиток у них умінь і навичок виконання трудових операцій, інтересу до праці, спеціальних знань, творчості, працелюбства, ініціативності, вміння працювати красиво та акуратно, прагнення до якості та досконалості в роботі, розуміння, що праця є потребою життя. У сучасному розумінні перераховані вище якості є складовими поняття „культура праці”.

Культура праці є виміром духовної культури особистості. Це підкреслює С.Ф.Русова, яка пише, що праця повинна допомогти дитині „виявити і свої знання, й свої почуття” [1, с. 64]. Процес формування у дитини культури праці в її роботах можна уявити як органічну сукупність послідовних дій і цілеспрямованого впливу на особистість, спрямовану на гармонійний культурний розвиток особистості, що в свою чергу зумовлює вплив не лише на розвиток індивіда, а й на розвиток суспільства в цілому.

Проблеми культури праці школярів свого часу цікавили і С.Т.Шацького, який звертав увагу на її вплив на розвиток дитини. Науковець відводив школі провідну роль у процесі формування у школярів культури праці. На його думку, школа створює своє спеціальне оточення, свою дитячу культуру. Вона організує життя дітей, розвиваючи в них такі потреби, яких звичайне життя не може розвинути [4, с. 43].

С.Т.Шацький створив товариство „Детский труд и отдых”, метою якого стала культурно-виховна робота серед підростаючого покоління [4, с. 121]. Педагог був прихильником конкретних дитячих справ, що, без сумніву, сприяло формуванню у них високого рівня культури праці. С.Т.Шацький був одним із перших, хто зацікавив дітей трудовою діяльністю і спробував організувати її так, щоб вона стала невід'ємною складовою повсякденного життя, змінила побут, умови праці тощо.

Він був глибоко переконаний у тому, що праця є тим знаряддям у руках учителя, яке сприяє культурному та індивідуальному розвитку дитини. Формуючи у дітей такі елементи культури праці, як: усвідомлення школярами необхідності щоденної праці, вміння працювати в колективі й бути відповідальним за результати своєї праці, творчий підхід до справи, вміння складати план виконання трудових завдань і перевіряти його на практиці, ініціативність, самоконтроль, допомога товаришеві, вміння організувати робоче місце, поважне ставлення до праці інших, – педагог завжди підкреслював важливість виховання на

власному прикладі. Він вважав, що власний приклад, культурні звички вчителя, стиль його життя тощо завжди є предметом сильного інтересу з боку дітей [4, с. 56].

С.Т.Шацький підкреслював, що головним стимулом у процесі виховання і навчання дитини повинен бути інтерес. Треба, щоб діти були зайняті цікавою для них справою, а щоб діло було цікавим, потрібно, щоб у них створювалися відповідні навички, для чого необхідно систематично робити відповідні вправи [4, с. 200].

Провідною думкою педагога є розуміння того, що потреба у праці закладена в кожній дитині природою, але лише творча праця приносить задоволення. Така праця вимагає від особистості постійної самоосвіти, самовдосконалення. Тільки людина, яка має високий рівень культури праці, може принести користь суспільству.

У своїх роботах С.Т.Шацький вказує й на такий елемент культури праці, як готовність дітей до майбутньої трудової діяльності. Він подає структуру такої підготовки, пов'язуючи її з періодами виховання:

Дошкільний вік (до 7 років) – період вправ зовнішніх відчуттів.

Елементарна школа (до 12-13 років) – період вправ інстинктів і задатків.

Рання юність (до 17 років) – вияв покликання.

Юність (до 21 року) – період неоформленої спеціалізації.

Вища школа – точна спеціалізація [4, с. 43-44].

Педагог багато уваги приділяє шляхам підготовки дитини до життя, і вказує на те, що знання повинні застосовуватися у практичній діяльності, а практична діяльність без основи на теоретичні знання не виправдовує себе. Отже, на його думку, потрібна єдність теорії і практики, знань і практичних умінь та навичок. Видатний науковець не уявляв без праці й поза працею процес всебічного розвитку особистості, формування культури праці у дітей, бо саме так створюється сила культури, що створює прогрес суспільства [3, с. 121].

С.Т.Шацький постійно підкреслював, що важливо в усіх видах діяльності дитини намагатися накопичувати потенціал культури праці, спираючись на соціально-культурний досвід людства. Культуру праці він розумів, як комплекс загально-трудова інтелектуальних умінь та навичок, які допомагають учням у творчих пошуках своєї життєвої справи і шляхів самореалізації себе у цьому світі.

Педагогічна творчість А.С.Макаренка пронизана ідеєю поєднання в одне ціле виробничої праці та навчально-виховного

процесу. Засобом задоволення усіх потреб людства він вважав єдність освіти та трудової діяльності, а тому включав своїх вихованців у різноманітні взаємопов'язані види суспільно корисної діяльності та рентабельної продуктивної праці, у процесі яких в дітей формувалася культура праці, оптимістичний погляд на свою подальшу долю, досвід колективних стосунків, почуття обов'язку і відповідальності перед іншими людьми, організаційні вміння, а головне – діти отримували професію. Від рівня розвитку культури праці, якості роботи вихованців, мотивів та стимулів трудової діяльності залежали дієздатність, життя, здоров'я та існування колонії, створеної А.С. Макаренком.

Аналізуючи педагогічну спадщину А.С. Макаренка, хотілося б відмітити, що він прагнув виховати у своїх колоністів вміння займатися будь-яким видом праці, незалежно від того, подобається він чи ні дітям, приємний чи неприємний. З нецікавого обов'язку, яким була праця для новачків, він вмів поступово перетворити її в джерело творчості, предмет гордості і радості, як, наприклад, описаний в „Педагогічній поемі” свято першого снопа. В установах, якими він керував, було впроваджено колективна система трудового виховання, що передбачала звичай: саму важку роботу доручали загану.

Він у своїй практичній діяльності керувався таким правилом: в результаті багатократних повторень окреслених дій і вчинків моральні звички починають загострювати поведінку особистості, її культуру. Свідомість людини, її поведінка у процесі активної участі в реальних суспільних справах допомагають у формуванні культури праці.

Великого значення педагог надавав розвитку такому аспекту культури праці, як творчість. Він вважав, що вона може проявлятися в роботі дітей тільки в тому випадку, коли вони ставляться до справи з любов'ю і сприймають її, як основну форму вияву себе як індивідуальності, свого „Я”.

Педагог звертав увагу на те, що спільна праця на виробництві, як правило, носить колективний характер, тому кожен працівник повинен уміти взаємодіяти з іншими членами колективу, розуміти і допомагати їм, бути професійно мобільним та комунікабельним. Це має усвідомити кожна дитина. А ті знання, вміння і навички, яких вона набула у процесі виробничої праці, допоможуть вирішувати практичні завдання, конкретні життєві ситуації, що очікують кожну людину в дорослому житті. Саме тому серцевиною системи виховання особистості в педагогічній діяльності А.С. Макаренка було його вчення про колектив. Саме в зв'язку з виховуючим впливом колективу

на особистість вихованця великий педагог і вводить в обіг поняття середовища й характеру його впливу на вихованця. Він бачив, що кожна конкретна особистість завжди безпосередньо залежить як від самого середовища, в якому перебуває, так і від тих відносин, які складаються в даній особистості з оточуючими її умовами життя, в межах яких діють не тільки позитивні, а й негативні фактори. Тому завдання вихователя, стверджував А.С.Макаренко, насамперед полягає в такій організації процесу виховання, щоб вихованець був включений у систему основних відносин особистості й природи та навколишнього суспільного життя. Це досягається за допомогою участі вихованців у різних видах діяльності (навчальній, трудовій, суспільній, ігровій, організації побуту, споживання тощо). В цьому сенсі все життя вихованця (як і людини взагалі) становить собою не що інше, як складну систему різносторонніх відносин з навколишньою дійсністю. Певна річ, ефективність нашої виховної роботи прямо залежить від широти й багатства тієї системи взаємин у процесі виховання, яку проектує школа, вчитель, педагогічний та учнівський колектив.

Підготувати дитину до трудової діяльності – означає сформувати у неї достатньо високий рівень культури праці, що відображає розвиток особистості, який є достатнім для успішного оволодіння будь-яким з видів виробничої праці. А.С.Макаренко у своїх роботах підкреслює, що людина краще розвивається у трудовій колективній діяльності, наголошує, що саме через працю вона пізнає світ, вчиться допомагати членам трудового колективу, творчо підходити до трудової діяльності. Результатом праці, на думку педагога, стає процес самовдосконалення, здатність працювати в колективі та вбирати досвід інших, підвищуючи таким чином свою майстерність, формуючи власні професіональні якості, культуру праці [5; 6].

Також педагог підкреслював важливість трудового виховання у школі та сім'ї і вважав, що необхідно під час виконання дітьми трудових завдань вправляти їх у придбанні організаційних навичок, розвивати в них уміння орієнтуватися в роботі, планувати її, виховувати дбайливе ставлення до витраченого часу, бережливе до використовуваних матеріалів та інструментів, продуктів праці тощо.

Глибокий аналіз проблеми формування у дітей культури праці надає у своїх роботах В.О.Сухомлинський, який пише, що „культура людини починається в трудовій культурі, в тому, що людина знаходить все нові й нові тонкощі і деталі діла, в якому далеко ще не все відоме, не все відкрите. Трудова культура, трудова інтелігентність пробуджують у трудівника почуття власної гідності, жадою знань,

дбайливе, бережливе ставлення до культурних скарбів суспільства, прагнення прилучитися до духовної культури людства” [8, с. 157].

Виходячи з того, що культура праці – це міра осмислення людиною ролі й значення праці, ставлення до трудової діяльності, В.О.Сухомлинський розробив і випробував у Павлівській школі наступні принципи і вимоги до трудового навчання і виховання:

1. Єдність трудової культури і загального розвитку.

2. Розкриття, вияв, розвиток індивідуальності у праці.

3. Наступність змісту трудової діяльності, умінь та навичок.

4. Творчий характер праці, поєднання зусиль розуму і рук.

5. Загальний характер продуктивної праці.

6. Єдність праці та багатогранного духовного життя.

7. Розуміння і відчуття залежності життєвих благ і культурних цінностей, які дістає людина, від її особистої участі в загальній праці [9].

Треба відмітити, що ці принципи і вимоги ґрунтуються на багатьох елементах культури праці та є її складовими. Науковець у своїх роботах наводить визначення трудової культури, зміст якого є близьким до сучасного визначення терміна „культура праці”. Його погляди на трудову діяльність дітей переконують, що неможливо організувати цілеспрямований навчально-виховний процес поза культурою праці, без безпосереднього взаємозв’язку з нею. „Завдання школи полягає в тому, щоб молодь не лише прагнула до духовно багатой, інтелектуально насиченої трудової діяльності, а й правильно розуміла свої обов’язки в підвищенні культури праці”, – писав В.О.Сухомлинський, він вважав культуру праці одним із основних факторів людської досконалості [9, с. 397].

Не можна не погодитися з його думкою, що процес формування культури праці повинен відбуватися з дитинства і школа відіграє неабияку роль у цьому процесі, а приклад вчителя – нерідко й вирішальну роль. З цього приводу педагог писав: „Культура праці підлітків – дзеркало культури праці вчителя” [10, с. 398]. Саме тому кожен вчитель повинен переконати кожного учня, що „знання необхідні не лише для того, щоб людина не відставала від науково-технічного прогресу”, а й для того, щоб на основі своєї високої освіченості школяр виробив у собі світогляд – свої погляди на суспільне життя, на свою власну життєву мету [9, с. 482]. Знання без умінь, без практичних навичок, без переконань, без здатності долати труднощі та перепони у своїй праці, без докладання зусиль до виконання поставленої

мети є пустими, зайвими і непотрібними ні дитині, ні суспільству.

В.О.Сухомлинський відмічає, що праця викликає у дитини допитливість, інтерес до знань, сумлінність, наполегливість, бажання навчитися всьому, що пов’язано з цією працею. Таке навчання є основою для формування самостійності дитини, її самодіяльності у праці, творчості, розвитку її талантів і здібностей. Видатний вітчизняний педагог підкреслював важливість виховання й таких рис характеру й елементів культури праці, як працелюбність, охайність, організованість, акуратність, допитливість тощо, які ведуть до утворення у дітей стійкого позитивного ставлення до праці, відчуття потреби у щоденній праці, сприяють підтримці інтересу до навчання, вмотивовують трудову активність учнів.

В.О.Сухомлинський доводить, що у процесі різноманітної діяльності дитина розкриває в собі потребу бути уважною до інтересів інших людей, потребу високої моральності та одночасно розвиває свої здібності, зберігає індивідуальність, іде вперед до свого покликання і, як результат, у неї формується високий рівень культури праці.

Таким чином, проведене дослідження показало, що проблемі формування у дітей культури праці в різні часи приділяли значну увагу видатні педагоги, які відзначали важливість залучення дітей до праці з дитинства, а також указували, що гармонійний розвиток особистості не можливий без формування таких елементів культури праці, як працелюбність, творчість, жага до знань і праці, самостійність, організованість, розуміння праці як життєвонеобхідної потреби кожного дня, вміння працювати в колективі, бути відповідальним за результати своєї діяльності тощо. Усі ці елементи культури праці допомагають підготувати дітей до майбутньої діяльності, до життя і праці в людському середовищі.

Більш того, педагогічна спадщина педагогів-клависків, їх погляди на визначення суті й характеру трудового виховання, на визначення мети й засобів формування культури праці дитини є актуальними і для сьогодення. Значущість їх досвіду й створення системи виховання підростаючого покоління, що ґрунтується на принципах справжнього гуманізму, соціальної рівності та свободи особистості, виходять за межі ХХ століття.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Русова С.Ф. Нова школа соціального виховання /С. Русова. – Катеринослав-Кяйпціг : Укр. вид-во в Катеринославі за доп. спр. громадського комітету в Ч.С.р., 1924. – 151 с.

2. Русова С.Ф. Дошкільне виховання /С. Русова. – Катеринослав, 1918. – 162 с.

3. Шацкий С.Т. Избранные педагогические сочинения : В 2-х т. / Под ред. Н.П.Кузьмина, М.Н.Скаткина, В.Н.Шацкой. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 2 – 416 с.

4. Шацкий С.Т. Избранные педагогические сочинения : В 2-х т. / Под ред. Н.П.Кузьмина, М.Н.Скаткина, В.Н.Шацкой. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 1 – 304 с.

5. Антон Макаренко. Педагогическая поэма. [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.erlib.com/Антон_Макаренко/Педагогическая_поэма

6. Макаренко А.С. Избранные произведения : В 3-х т. / Редкол.: Н.Д.Ярмаченко (пред.) и др. – К. : Рад. школа, 1984. – Т. 2. – 574 с.

7. Макаренко А.С Избранные произведения : В 3-х т. / Редкол.: Н.Д.Ярмаченко (председатель) и др. – К. : Рад. школа, 1984. – Т. 3. – 576 с.

8. Сухомлинський В.О. Статті // Вибрані твори: В 5 т. / В. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – 376 с.

9. Сухомлинський В.О. Статті /В. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.

10. Сухомлинський В.О. Статті / В. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 3. – 670 с.

УДК 373.21

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В УМОВАХ СУЧАСНОГО ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Раїса КУЛІШ (Миколаїв)

У статті розкрито чинники розвитку творчої особистості старшого дошкільного віку в педагогічній спадщині В. Сухомлинського в умовах сучасного дошкільного навчального закладу. Розглянуто завдання креативного розвитку дошкільників, представлені в Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку в Україні «Я у світі».

Ключові слова: старший дошкільник, індивідуальність, креативність, творча особистість, дитяча творчість, креативний розвиток, чинники розвитку творчої особистості.

В статті раскрыты факторы развития личности старшего дошкольного возраста в педагогической наследия В. Сухомлинского в условиях современного дошкольного образовательного учреждения. Рассмотрены задачи креативного развития дошкольников, представлены в Базовой программе развития ребенка дошкольного возраста в Украине «Я в мире».

Ключевые слова: старший дошкольник, индивидуальность, креативность, творческая личность, детское творчество, креативное развитие, факторы развития личности.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна педагогічна та вікова психологія актуалізує проблему подальшого розроблення теоретичних положень та одержання нових емпіричних даних щодо вивчення тих чинників, які сприяють розвитку творчої особистості старшого дошкільника. Особлива увага при цьому приділяється освітньо-виховному середовищу, у якому відбувається цей процес.

Аналіз наукових досліджень. Дослідження творчості та креативності особистості здійснювали відомі психологи, а саме: Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, О. В. Запорожець, Г. С. Костюк, Р. С. Немов, Я. О. Пономарьов, В. А. Роменець, С. Л. Рубінштейн та інші. На їхню думку, креативність характеризується наявністю таких рис особистості, як творчий потенціал, ініціативність, творча активність, імпровізаційність, творча спрямованість. Ці риси визначають індивідуальність особистості,

уможливлюють її оптимальну інтеграцію в соціум.

Досліджуючи сутність поняття «креативність», зарубіжні вчені дійшли висновку, що креативність – це сукупність особливостей психіки, що забезпечують продуктивні перетворення в діяльності людини (Д. Гілфорд, Е. Еріксон, К. Роджерс, Е. Торренс, Д. Треффінгер, Е. Фромм та ін.). Як суб'єктивна детермінація творчості креативність реалізується у процесі творчості, а як об'єктивна детермінація – формується залежно від умов, у яких вона відбувається.

Метою статті є аналіз та характеристика чинників розвитку творчої особистості старшого дошкільника в педагогічній спадщині В. Сухомлинського в умовах сучасного дошкільного навчального закладу.

Вклад основного матеріалу. У дошкільному віці відбувається початкове становлення індивідуальності дитини. Максимальні прояви індивідуальності спостерігаються у процесі творчості